

DIFERENȚIALELE DIVINE

PUNCT DE VEDERE

Geo SĂVULESCU¹

ageos2007@yahoo.com

ABSTRACT: Lucian Blaga loved this book, the *Divine Differentials*, which is properly reaching the age of being the fulfillment of his metaphysics.

I am an admirer and a disciple of Blaga's thought, maybe the most important Romanian philosophical thought of the XX century. For that I beg you to accept my endeavour to rise up new points of view concerning this paper related to the differential calculus and Leibniz's *Monadology*.

KEYWORDS: Metaphysics, Differential calculus, *Monadology*.

*Diferențialele Divine*², sunt scrise de Blaga ca o încheiere a sistemului său filosofic. După cum scrie chiar el, „Autorul acestui studiu a urmărit încă din tinerețe planul unui sistem metafizic... Clădirea a fost durată încetul cu încetul și din mai multe părți deodată. Acum a venit rândul cupolei... Rotunjirea aceasta nu a fost pierdută nicio clipă din vedere, și o asemenea întregire decisivă se încearcă în prezentul studiu.” Desigur, texte cu o puternică încărcătură metafizică există în *Eonul dogmatic*, în *Orizont și stil*, în *Cenzura transcendentă*, în *Geneza metaforei și sensul culturii*, ca și în alte cărți anterioare *Diferențialelor Divine*. Deoarece Blaga a iubit foarte mult această carte doresc să întârziu pe acest text și să-mi exprim punctul meu de vedere.

Mai întâi să încerc ceva despre ce înseamnă metafizica? Și ce înseamnă metafizica pentru un filosof? Nu vă speriați de temeritatea mea. Voi încerca doar să văd mai clar într-un domeniu destul de confuz și o fac pentru că am eu nevoie de așa ceva.

Nu mă pot opri să nu zâmbesc. Nu la mult timp după ce îl cunoscusem pe Constantin Noica, eram în ultimul an de filosofie, am

¹ Physician, M.S. in philosophy.

² *Diferențialele Divine*, apare în 1940 în *Trilogia cosmogonică*, Humanitas, București, 1997, p. 11.

scris și eu o jumătate de pagină despre metafizică pentru că tema mă intrigă, iar Noica era dispus să citească cu seriozitate tot ce încercam noi să scriem (așa am cunoscut tezele *Filosofiei pentadice* elaborate atunci de Alexandru Surdu). În cazul meu era o prostie, nici nu mai țin minte ce am putut pune pe hârtie, în schimb țin minte reacția pe care a avut-o Noica. A spus mirat „Asta e tot ce poți spune despre metafizică?” Nu a mai adăugat nimic și nici eu n-am îndrăznit să mai întreb ceva. M-am rușinat și am tăcut. Poate că aveam cel puțin doi profesori buni la facultate dar nimeni nu se încumetase să ne spună ceva consistent despre metafizică până în anul IV. Noica ne spunea, mai târziu, cam în perioada de elaborare și de publicare a *Ontologiei* sale, că singură ontologia este cea care-i mai interesează pe filosofi, ea fiind actuala metafizică. Cosmologia, psihologia și fizica fiind preluate de științe. Sigur, este aici o influență a tăvălugului Heidegger. Să nu uităm, însă, *Monadologia* lui Leibniz, text căruia Blaga îi acordă o deosebită atenție și care este o scriere filosofică peste care nu se poate trece cu ușurință.

Blaga are dorința, pe care, după cum declară, o poartă din tinerețe, de a scrie o cosmologie metafizică. Întreaga sa epistemologie, răspândită în multe scrieri anterioare, are această construcție cosmologică prin punerea unui Mare Anonim care ține în echilibru tot ce există. De aceea mi se pare legitimă dorința lui de a ne arăta felul în care el vede construcția universului.

Încă ceva despre metafizică. Metafizica are ca studiu cercetarea primelor principii ale lumii și ale existenței. Este un domeniu vast, greu accesibil sau chir imposibil de ajuns, un domeniu care ne depășește înțelegerea, unde nu există posibile demonstrații, un domeniu în care logica poate fi încălcată, un domeniu care atrage tocmai prin libertatea de construcție, în care ideile pot fi alese după bunul plac (depinde ce poate însemna aici, în metafizică, bunul plac). Există multă libertate în construcțiile metafizice dar există și o singură restricție foarte importantă. Este nevoie ca ideile expuse să decurgă una din alta, întocmai cum decurge înlănțuirea numerelor. De altfel, prima metafizică, pe tărâm european, cea a lui Pitagora, era a numerelor, a înlănțuirii numerelor, care ele, fiind și substanța ontologică, creează, la rândul lor întreaga lume. Să nu vă mire asemănarea dintre metafizică și matematici; ambele au o mare libertate constructivă dar și o mare constrângere – corectitudinea pașilor făcuți.

Efortul de a pătrunde acest teritoriu, foarte greu accesibil, a tentat pe mulți gânditori care s-au avântat în construcția metafizicilor. Tentația era foarte mare deoarece exista, în același timp, această mare

libertate în alegerea unor astfel de prime principii. Totul asociat cu lipsa unor demonstrații posibile, unor dovezi, în alegerea, în punerea unor prime principii ale existenței. Un factor important este frumusețea unui astfel de sistem. Aici Blaga, ca poet, a avut o întâietate, așa după cum vom vedea, care este de luat în considerație în orice construcție metafizică.

Lucian Blaga, care studiasse la Viena filosofia și biologia, știa, și noi toți știm asta, că omul și animalele superioare au o conducere centrală, creierul. Creier au și peștii iar insectele au, în locul creierului, centrii nervoși, ganglioni nervoși. Aflase că și cele mai simple organisme pluricelulare, organisme care nu au organe specializate de conducere – nervi și centri nervoși – schițează și ele o conducere centralizată³, numai unicelularele, numai o singură celulă nu are o anumită parte specializată pentru conducere – dacă nu considerăm nucleul această parte. Poate aceasta a fost un determinant al gândirii lui Blaga atunci când și-a imaginat un *Fond Anonim*⁴ care umple întreg cosmosul și care conduce totul, de la mișcarea planetelor la apariția viețuitoarelor și a omului. Faptul că a gândit un Fond Anonim, un Mare Anonim, este un început și va avea o finalitate deoarece este o determinare importantă. Un astfel de Fond Anonim îl pot, bineînțeles, gândi liber, pot să-i acord totala libertatea și întreaga creativitate posibile, chiar față de gândirea mea, dar el rămâne legat de această gândire. Orice are un început, Universul care începe prin Big-bang (dacă începe așa), poartă cu el această determinare până la sfârșitul zilelor lui. Chiar universul are un cap, nimeni nu i-l poate lua, toate sunt conduse pe lumea noastră. Toate – poate o să discutăm asta altădată – toate chiar dacă acceptăm sau nu *armonia prestabilită* de care ne vorbește Leibniz (s-ar putea să nu fie o simplă părere).

Scuze: am să fac o pauză, un *break*, cum se spune la tenis, o ruptură a firului gândirii care ne va ajuta să dăm o nouă valoare temei noastre. Prin anii '70, probabil '76, au apărut, în literatura filosofică marxistă din RDG, niște încercări de a da o nouă interpretare categoriei de „materie”. Totul fiind materie pentru că erau marxști, material, era poate normal, sau așa gândeau cei ce s-au apucat de această încercare temerară, să se spună cât mai mult despre acest prim principiu totalizator. Sunt convins că acei cercetători nu au făcut această cercetare cu un gând ascuns, acela de a construi o metafizică marxistă, cu toate că semăna izbitor cu calea pe care a mers Hegel în

³ Aspecte antropologice, în *Trilogia cosmogonică*, Humanitas, 1997, p. 206.

⁴ Ce nume frumos.

Logica sa când a construit un Eu Absolut, . Cu siguranță nu au avut intenții, doar au greșit. Am citit și eu două dintre aceste articole traduse și publicate într-o revistă filosofică românească a timpului aceleia. Am rămas uimit la ce citeam. Autorul, autorii, parcă doreau să găsească un nou *Apeyron*, ca a lui Anaximandru, un principiu care, ca și Apeiron „semnifica o materie originară și nepieritoare, omogenă și nedeterminată, intermediară între pământ, aer, apă și foc și din care au luat naștere toate lucrurile prin ciocnirea a două stări: *caldul și recele*.”⁵ Construcția filosofică era hegeliană, platonice, aidoma construcției binelui suprem și găsirea lui Dumnezeu, a unui Absolut. Bineînțeles că forurile politice „competente”, după ce au înțeles ce se petrecea, au interzis continuarea discuțiilor. Interesul lor era unic: perpetuarea dominației sociale și nu aveau nici un interes filosofic. Orice alunecare din acest fâgaș fiind imediat înăbușit. Articolele au dispărut ca și revistele din biblioteca facultății de filosofie și nu se mai știe nimic despre așa ceva. Ca orice fenomen social, mai ales într-o dictatură, întâmplarea avea partea ei hazlie și tragică.

Deci; au fost încercări, retezate, de a construi și o metafizică a „socialismului victorios” care ne teroriza și ne ducea la foamete.

Revenim. Blaga înțelese, din studiile sale de teologie dar mai ales din cele de biologie de la Viena, că viețuitoarele au nevoie de un principiu conducător. De ce nu întregul Univers? Un principiu ce conducea ca un *Fond Anonim*, pe care l-a numit și *Marele Anonim*. Aceste nume au o încărcătură poetică de care este bine să ținem seamă. *Fondul Anonim* ca și *Marele Anonim* sunt noțiuni introduse de Blaga în teoria sa a cunoașterii. Acum dorea o construcție cosmogonică care să îmbrățișeze tot sistemul său filosofic. *Diferențialele Divine*, metafizica sa cosmogonică, a fost această împlinire.

De ce metafizică?

Cer permisiunea să mai întârzi. Cine mai discută azi despre metafizică? Pare o haină cu miros de mucegai, dar nu este așa, metafizica nedeclarată apare în fizică, în matematici. Nu are dreptul un filosof să gândească aici? De ce metafizica a fost un domeniu care i-a atras pe mulți gânditori?

Metafizica, am spus, conduce la cercetarea primelor principii ale existenței, ale lumii. Este un domeniu vast și foarte greu abordabil când nu prea ai puncte de sprijin. Cel mai folosit punct de sprijin a fost transcendentul, divinitatea, Dumnezeu.

⁵ *Dicționar de filosofie*, Editura Politică, 1978.

Transcendentul... un predicat care a devenit subiect. A transcende, înseamnă a depăși într-un anumit mod. Să depășești fără să simți depășirea, să fii depășit fără să simți că ești depășit, fără să simți depășirea având totuși conștiința că ești depășit de ceva. Este o depășire către ceva ce nu pare din lumea noastră dar influențează lumea în care trăim. Contempli bolta cerului, oare de ce noi plasăm transcendentul în cer? Și vezi stele care parcă te păzesc.

Ai un clar sentiment că ești mic și neînsemnat. La un moment dat îți dai seama că unele puncte luminoase de pe cer se învârt mai repede în jurul tău și alte stele par fixe. Nu sunt nici ele fixe dar se mișcă mai încet, mult mai încet. Când și cum și-a dat seama omul că unele sunt planete și altele stele? Poate prima a fost Venus, mai luminoasă și mai mare, țăranii l-au numit Luceafăr pentru că lumina diminuează și seara, pentru că „lucea”.

Cum să nu fi fost dominat, omul acelor timpuri, omul care a devenit conștient de stele și de aștri, cum să nu fie dominat de această lume care-l depășea? A plasat acolo niște ființe de care-i era frică sau pe care le iubea. Când, vara, tuna și fulgera, cum să nu vadă un car de foc în care se plimba Ilie, cum l-au numit atunci moșii noștri.

Transcendentul este un însoțitor, dintotdeauna, al omului. El este când prietenul cu care vorbește când este singur cu oile pe plaiuri sau în munți, când zeul de care-i e frică, pe care-l vrea să-l îmbuneze făcându-i jertfe.

Transcendentul a fost și este atât aproapele cât și departele nostru de care nu avem cum să ne despărțim. Transcendentul este lumea mirifică a poveștilor cu care adormim copii. La Zeu, la Dumnezeu, ne rugăm pentru ajutor sau ne descărcăm sufletul împovărat. Cât de repede se vând cărțile care vorbesc despre cei ce au avut o întâlnire cu moartea, cărțile de ghicit în stele, cărțile despre viața de dincolo. Transcendentul este acolo, este aici.

Cum să nu fie un subiect pentru cel ce caută să înțeleagă lumea și ființa? Așa cum nu-i putem acuza pe bătrânii care odinioară ne spuneau povești așa nu-i acuzăm nici pe cei ce încercă a ridica aceste povești la dreapta lor greutate, seriozitate, la metafizică. De fapt nu văd nici o deosebire de fond între romanele lui Dostoievski și filosofia lui Schopenhauer sau a lui Nietzsche. Toți au fost niște mari povestitori, acei povestitori de care avem nevoie.

Atunci când ai numai date individuale care-ți stau la dispoziție nu a fost, nu este, deloc ușoară găsirea a ceva mai stabil, ceva despre care să poți spune pentru mulți, poate chiar pentru toți. Din același motiv n-a fost ușoară nici construcția științelor. Ce înseamnă un

fenomen general, universal, când noi avem numai situații individuale care sunt, cum spune poetul „clipa cea repede”, care trece ușor? Constantin Noica în *Ontologia* sa a dat un răspuns. A propus un *model ontologic* în care situația individuală se poate întâlni cu un general, cu un universal, cu ajutorul unor determinații care le pot lega unele de altele, individualele și generalele, universalele.

Multe sunt situațiile care se opun unul altuia dar unele sunt într-o situație complementară iar altele contradictorie. Pentru complementare se poate găsi o soluție de conviețuire dar contradictoriile se exclud una pe alta. Unde se termină complementaritatea și începe contradicția sau, cu alte cuvinte, când încetează o contradicție să fie exclusivă și devine complementară, este, de multe ori, foarte greu de spus pentru că totul depinde de o situație de fapt. Platon, se pare, că este primul care ridică această problemă când se întreabă, în *Sofistul*, dacă Unitatea lui Parmenide este tot ce există: că multiplicitatea nu este sau, cu alte cuvinte, că neființa nu este.

Blaga, căci el ne interesează, se luptă cu contradicțiile – pot fi ele complementare dar nu știm când aceasta se produce – această luptă o întâlnim de la *Eonul dogmatic* până la *Ființa istorică*, trecând prin *Cunoașterea luciferică* și *Cenzura transcendentă*. Este o luptă grea în care cineva învinge, sau poate nimeni nu învinge dar se lămurește aurul de celelalte metale.

Blaga va termina textul *Diferențialelor divine* cu câteva pagini amănunțite care sunt un condens al întregii sale gândiri și care ne arată ce efort intens însemna, pentru Blaga gândirea. Astfel ne aflăm în final, ca o recapitulare, în fața a două paradoxuri.

„Teza inițială de la care am mâncat este aceea a unui Tot divin căruia îi atribuim puțința firească a unei nelimitat repetate reproduceri totale, din sine și prin sine însuși. Aceasta e întâiul paradox al sistemului propus. Reproduserile posibile ale Totului divin se realizează însă numai în forma unei maxime reducții, în forma unor «diferențiale divine»... Când formulele noastre încep a fi locul de coincidență a unor concepte antinomice de specială factură⁶, înseamnă că ne găsim în preajma unor «mistere potențate». Panica intelectuală pe cale de a se schița n-are nici un sens... «Sinteza» termenilor *antinomici* o «postulăm» ca având loc într-o zonă translogică și transconcretă. Insistând însă să ajungem cu orice preț la o sinteză a termenilor antinomici vom fi conduși inevitabil și la o «scindare» de concepte, *obișnuit solidare*... cele două concepte ar putea să fie acela al «Totului» și acela

⁶ Atenție! Nevoia de raportare la existent, la ceea ce există, este prezentă peste tot.

al «plenitudinii». «Totul» unei existențe e, sub unghi logic, desigur, solidar cu «plenitudinea» existenței. Aplicate asupra Fondului Anonim, cele două concepte ar înceta să mai fie solidare, căci... Totul divin ar rămâne nescăzut dar plenitudinea Fondului Anonim ar suferi o scădere. Logic ne este refuzat să efectuăm scindarea. Dar cuprinderea misterelor potențate potrivit reliefului lor intrinsec sfarmă logica⁷... «Cunoașterea» și «înțelegerea» sunt uneori silite să se dezarticuleze și să-și schimbe «direcția», să funcționeze pe de-a-ndoaselea, ca un omagiu adus unui mister radical care nu ține să se conformeze aptitudinilor noastre cognitive normale. Pentru schimbarea direcției cunoașterii și înțelegerii se cere neapărat îndelungat exercițiu și antrenament. Dar cu oarecare bunăvoință izbutim. Căci operația nu e mult mai grea decât aceea care la un moment dat s-a cerut inteligenței noastre, când a fost pofțită să accepte, de pildă, direcția «minus» în matematică și să lucreze cu «mărimi negative» sau chiar cu rădăcini pătrate din -1!

Al doilea paradox enunță că Totul divin, deși are posibilitatea de a se reproduce în toată amploarea și complexitatea sa de nenumărate ori, totuși în realitate el se reproduce numai prin «diferențiale»... «Geneza» are loc în termeni *tocmai opuși* celor posibili din superioare considerente centraliste... Cu această lămurire paradoxul sucombă.

Rămâne așadar în picioare, ca un *paradox imun* față de logică și posibilitățile noastre intuitive, numai întâiul. Acel paradox se localizează singur în sfera «minus-cunoașterii».

...Conținutul acestui *paradox imun* noi îi dăm... amploare... Amploarea pe care o dăm paradoxului consistă în afirmația că Fondul Anonim ar putea să se reproducă *întocmai* la nesfârșit în *nenumărate* Ipostaze echivalente. Restricția pe care o impunem paradoxului consistă în afirmația că această reproductibilitate a Fondului Anonim este o pură posibilitate care nu are loc realmente nici măcar o singură dată...

...Marele Anonim ia drumul genezei prin termeni *tocmai opuși* celor posibili. Un sistem întreg de măsuri preventive luate împotriva unei posibile și incredibile Povești ce dă ca rezultat lumea reală. Lumea este o Poveste infinit mutilată.”⁸

Poate că lumea nu este o astfel de poveste mutilată, în orice caz, este o poveste povestită de oamenii de știință. După cum bănuiesc că am să pot să vă arăt, Bлага a respectat întocmai această poveste

⁷ Din nou, raportarea ontologică este necesar să domine relația logică.

⁸ *Diferențialele Divine*, în *Trilogia Cosmogonică*, Humanitas, 1997, pp.157-161.

a oamenilor de știință pe care a construit, cu ajutorul unui artificiu constructiv, o metafizică care are frumusețea ei.

Am să mă reîntorc, încă o dată, la metafizică, la ce este metafizica și dacă ea mai poate exista.

Constantin Noica în *Ontologia* sa – știm că pentru Noica metafizica înseamnă ontologie, deci *Ontologia* este cartea sa în care și-a scris metafizica – ne propune un model ontologic care să ne ajute să înțelegem cum se poate asocia, în modul cel mai natural, unui universal lucrurile, obiectele, individuale. Modelul are trei nivele: primul nivel este cel al indivizilor, a ceea ce există, a lumii din jurul nostru. Evident, pentru noi aceasta este tot ce există, indivizii, individualele. Heraclit din Efes ne-a atras atenția că această lume este în continuă schimbare, că totul trece și nu poți spune nici măcar că ai un anumit obiect în mână. Sigur că poți spune dar nu mai este același obiect și nici tu nu mai ești același om. Ce-i de făcut? Nu putem opri clipa în loc, *stand by* nu există în lumea realităților. Există doar niște „falsuri” pe care le gândim. În mintea noastră avem, *apriori* – cum spune Kant, categorii cu care putem înțelege lumea. Asta înseamnă probabil, deoarece nu avem de unde ști precis, că o astfel de categorie, mai multe categorii – sau cum spune Blaga Matricea noastră stilistică – adună printr-un fel de sinteză asemănările aceluiași obiect⁹ lăsând la o parte diferențele care nu alterează unitatea obiectului, și astfel putem avea percepția unui obiect.

Repet, acest obiect pe care-l vedem, auzim, simțim, nu există nicăieri în afara minții noastre, el este un fals, un fel de iluzie, dar nu chiar o iluzie pentru că sunt categoriile care-i dau realitate, acest invariant pe care mintea noastră îl extrage din milioanele de percepții subliminale. Toți acești pași fac din percepțiile noastre singura realitate. Altă realitate nu avem de unde s-o luăm. Singura realitate, de care nu ne dăm seama că-i un mic fals, este aceasta. Să fim mulțumiți cu ea. De aceea Kant a fost etichetat de unii (de marxști) ca agnostic. Gânditorul care a pus bazele unei teorii a cunoașterii care, deocamdată, nu poate fi depășită, a putut fi considerat lipsit de cunoaștere, ca refuzând posibilitatea cunoașterii, pentru că a pus în fața epistemologiei sale noțiunea de *lucru în sine*, un obiect ideal pe care să-l luăm ca noțiune pentru lumea pe care nu putem s-o cunoaștem așa cum este ea. Gândiți-vă că vedeți în locul unei pietre niște atomi, cu nucleul lor și cu electronii orbitând – dar și asta este o vagă aproximație absolut

⁹ În percepție această sinteză se poate realiza într-o fracțiune de secundă, sau în mai multe fracțiuni de secundă, un fel de secvență cinematografică a unui obiect

de loc reală – veți ști că aceasta este realitatea? Mă îndoiesc. Dar nici asta nu este așa ceva, este doar un *lucru în sine*, ne-a spus Kant, adică e ceva, nu e nimic, nu e numai o imaginație. Realitatea în curgerea ei constantă nu există ca percepție, mai precis este vorba de percepții care nu pot fi conștientizate dacă ne rezumăm la curgerea lor fără oprire, sunt percepții *subliminale*, numai imaginea mentală a acestei realități poate fi conștientizată cu ajutorul unei noțiuni generale și a unor determinații, printr-o sinteză mentală.

Noica a imaginat, repet, un *model ontologic* care are posibilitatea de a surprinde realitatea, plecând de la individual (și Hegel în *Logica* sa pleacă de la individual pentru a ajunge la Concept) și s-o reconstruiească *in mente* (asta nu-l interesa pe Noica dar el a fost un postkantian așa cum a fost și Blaga) folosind ca bază, ca fundație, noțiunile generale, sau cele universale ca și determinațiile acestor indivizi. Primul pas – indivizii, cel de-al doilea – determinațiile care se aplică acestor indivizi și în final generalul, sau universalul. Indivizii sunt realitatea, determinațiile se pot extrage din realitate deoarece fără ele nici indivizii n – ar exista. Generalul, universalul, este format prin învățare sau îl avem de undeva, *apriori*. Ceva *apriori* ar cam trebui să existe chiar dacă generalele și universalele se vor completa prin învățare.

Noica era în căutarea unui intermediar – totdeauna a fost nevoie de un intermediar între oameni sau între om și Dumnezeu – de data aceasta este nevoie de determinații care să unească individul cu un general. Noica vede în metafizica sa și *elementul*, un concept care seamănă izbitor cu *diferențialele* lui Blaga. Elementul este format din determinații fără individual și general. Din punct de vedere gramatical, sunt niște adjective și niște complemente care n-au o ființă a lor și care plutesc libere, cam ca în imaginea lui Empedocle, într-un spațiu virtual (Noica n-a folosit acest termen), un fel de univers imaginar. Aceste elemente, formate din determinații, sunt în căutarea, prin potrivire, a unui individual și a unui general. Dacă așa ceva se poate găsi, de ce să nu se petreacă, de ce să nu se întâmple această potrivire? de ce să nu strigăm *este!* chiar este ceva – nu numai ca un punct de vedere diferit ci pentru că este! Atunci individualul îi va da un corp iar generalul o suflare: așa se poate naște ființa!

Să încerc o exemplificare. Țin în mână o floare, o cârciumăreasă roșie dar nu am capacitatea de a-i aprecia culoarea. Floarea are consistență, adică este ceva ce țin în mâna, are o codiță, frunzulițe, petale, sepale, stamine, pistil și ce mai are... dar n-are culoare. Petalele n-au culoare, nici un fel de culoare, adică eu nu-mi dau seama dacă are o culoare. Petalele sunt roșii dar eu nu știu asta. Dacă în mintea mea

percepția pe care o am găsește generalul culoare și chiar determinantul roșu atunci eu pot vedea cârciumăreasa mea roșie. Această determinare îi dă adevărata viață. Dacă eu am o boală¹⁰ cu care văd numai alb-negru, ca în vechile filme, atunci ar avea desigur viață floarea mea roșie dar o viață în alb-negru. Dacă n-ar avea nici o culoare ea nici n-ar putea exista pentru mine. Aceasta s-ar întâmpla dacă n-ar exista generalul culoare și determinantul roșu în mintea mea, dar eu le am și țin în mână o cârciumăreasă roșie.

Repet. Dacă nu aș fi avut în mintea mea determinantul, atributul roșu și noțiunea generală de culoare, ar fi fost cam dificil să știu că am o floare roșie în mână.

Recunosc că este plictisitoare otologia dar nu aveam altfel cum să vă dau o explicație despre ființare, ființare la care participă totdeauna un individual, determinării și un general (sau un universal), așa cum ne spune Noica. Acest *model ontologic* s-ar putea să fie important deoarece este relativ simplu și foarte clar.

Metafizica. Primele principii! Am văzut că drumul către aceste prime principii este, cum spune Heidegger, o potecă dificil de urmat, este găsirea, cum încerc să spun eu acum cu ajutorul lui Kant, lui Blaga și lui Noica, acceptarea, unui *universal*, a mai multor *universale*, a *Categoriilor*, acceptarea a ceva peren care să aibă stabilitate în mintea noastră, care să lege faptele individuale, individuațiile, fie ele chiar și percepțiile noastre în continua lor curgere. O oprire la ceva ce are, în mintea noastră, o rămânere, la ceva ce pot reveni când am nevoie, când vreau, o rămânere ce înseamnă memorie. Categoriile deschid și ușa memoriei noastre.

Așa este și culoarea roșie pe care o știu și pe care o pot folosi de fiecare dată când o percepție îmi poate aminti de ea, adică o vibrație electromagnetică. Universalele pot fi folosite de mintea mea, astfel am găsit un sprijin important în căutarea primelor principii. Asta este *Ontologia*. Dacă am în mintea mea un *universal* și multe situații *individuale* care se derulează grăbit cu tot cu determinațiile lor ce aleargă între *universalii* și *individuații* căutând o posibilă potrivire am și realitatea, pentru că asta este realitatea de care pot fi conștient. De fiecare dată când o potrivire se află eu sesizez o *realitate*, o *existență*, ca o mică – dar ce mare – *ființare*.

Așa devin conștient de ceea ce există, de ceea ce elinii numeau *To on*, *Ontos*. Dacă realitatea a prins ființă în gândul meu simt că nu mai sunt singur. Încep să recunosc ceea ce seamănă cu mine, celelalte

¹⁰ O astfel de boală nu există.

ființe umane dar și animalele, plantele, înțeleg lumea care mă înconjoară. Ceea ce am spus este valabil pentru toți oamenii, pentru animale și poate și pentru plante. Fiecare din noi înțelegem la un moment dat că suntem indivizi ce trăiesc într-o lume plină de mistere, cum ne spune Blaga în epistemologia sa. Noi, oamenii care am suferit prin asta o *mutație ontologică* și de atunci *trăim în orizontul misterului și pentru revelare*, spre deosebire de animale și de plante care trăiesc doar pentru a exista. Este aici epistemologie dar și metafizică.

Ce mai poate însemna acesta? Nimic altceva decât faptul că noi oamenii am început, atunci, la început, să înțelegem și să cunoaștem lumea, dar nu complet. De aceea tot căutăm să dăm la o parte voalurile ce o acoperă, să dezvăluim mistere. Pentru aceasta am folosit și folosim toate mijloacele posibile, dar în special științele și artele. Blaga ne mai spune în toată opera să filosofică și poetică că nu vom reuși până la capăt cu dezvăluirea misterelor. Vom avea tot timpul ceva de făcut, nu vom epuiza niciodată cunoașterea și înțelegerea. Ce bine. De aceea nu vom ajunge niciodată ca Dumnezeu. Vă rog să verificați și dacă puteți vă invit să construiți o nouă epistemologie, poate și o nouă metafizică. Dacă veți reuși, toată suflarea se va bucura. Eu rămân la Kant, la Blaga, la Noica.

Punerea Marelui Anonim

Fondul Anonim, Marele Anonim, au fost introduse mult înainte de *Diferențialele divine* în epistemologia lui Blaga. Acum Marele Anonim este generatorul lumii, cosmogeneza se va desfășura având această susținere.

„Nu putem vorbi despre o geneză a lumii fără de a admite existența unui centru metafizic care este altceva decât lumea. Acest gând cu privire la un «centru metafizic» al existenței în general, ne-am străduit, când cu ocoluri, când de-a dreptul, să-i dăm un oarecare relief și în câteva lucrări anterioare... Căutând o denumire pentru acest centru copleșitor, dar de-abia adușmeacat, am găsit că trebuie să facem uz de un termen menit în primul rând să țină trează capacitatea noastră de nedumerire și ghicire. Am pornit la drum, spunându-i Marele Anonim... Călătorind prin noi înșine în căutarea lui, l-am bănuit la un moment dat și dincolo de noi...”¹¹.

Transcendentul este la Blaga și în noi. Fenomenul stilistic este transcendent, este întreaga umanitate în noi și ne depășește cu mult propriul eu. Ideea unui Mare Anonim nu este produsul direct al

¹¹ *Diferențialele Divine* în *Trilogia cosmogonică*, Humanitas, 1997, pp.26 și 27.

observației sau o revelație ci, mai degrabă, este el însuși produsul imaginației, scrie Blaga (deși el *nu* a spus că izvorul lumii este imaginar). Marele Anonim este un „mit metafizic” care este util filosofiei sale. Acesta este un motiv serios pentru a respecta toate determinațiile cu care Blaga va însoți mica și măreața lui poveste. „Marele Anonim este un «tot unitar» de o maximă complexitate, adică suficientă sieși. Având întru totul conștiința că propunem un mit metafizic, atribuim Marelui Anonim posibilitatea de a se «reproduce»...”¹². Vă invit să citiți textul lui Blaga pentru a urmări întreaga poveste a acestei construcții metafizice. În schimb, am să vă cer permisiunea de a mă opri mai ales pe acele părți care m-au vrăjtit, care m-au cucerit.

Poate că cea mai importantă determinare este hotărârea cu care Marele Anonim *vrea*, cuvânt pe care Blaga nu-l folosește. El *vrea* să nu reproducă replici aidoma lui pentru a nu fărâmița centrul conducător; el *vrea* să creeze oamenii dar „ia măsuri preventive pentru ca omul și creatura în general să nu se poată afirma decât în anumite limite”¹³. El *vrea* să prezeve un echilibru al existenței și va institui o cezură transcendentă, va institui și frâne stilistice. De altfel Blaga ne spune clar „Geneza lumii posedă *aspecte singulare* fără asemănare. Elaborând o atare explicație, ne-am îndepărtat fără întoarcere de la orice metaforism de proveniență retiniană și descindem lângă un metaforism mai distilat, cerut chiar de unicitatea problemei cosmogonice”¹⁴.

Nici nu știa, în 1940, câtă dreptatea avea vorbind despre *aspecte singulare* ale cosmogoniei. Sunt chiar *singularitățile* de care se izbesc astăzi fizicienii și matematicienii care explorează profunzimile de neatinse ale lumii materiale, ale cosmosului. Orice poveste metafizică, asta înseamnă intuirea străfundurilor existenței noastre, poate avea valoarea ei care nu știm când se va arăta. În paranteză fie spus: matematicile foarte evoluat ca și fizica ce caută ultimele particule ale lumii materiale sunt metafizică pură, pare că sunt un limbaj ce poate materializa metafizica.

Pentru mine, *Diferențialele divine* reprezintă o construcție metafizică ca și schița unei logici care a lipsit sistemului său filosofic. Greșesc, critica logicii pe care noi o folosim este, poate, gândul cel mai important al întregii filosofii a lui Lucian Blaga! Este chiar inima gândirii lui Blaga. Felul în care Marele Anonim generează în mod *direct* diferențialele divine pe care le lasă, apoi, să continue generarea lumii,

¹² *Op. cit.* p. 28.

¹³ *Op. cit.* p. 27.

¹⁴ *Op. cit.* p.40.

în mod *indirect*, a ființelor în toată complexitatea lor, amintește de *Monadologia* lui Leibniz, cu singura diferență, diferență de natură esențială și foarte importantă, că libertatea de generare indirectă a diferențialelor este altceva decât *armonia prestabilită* a lui Leibniz chiar dacă nu o poate exclude. Blaga gândește această aplicare posibilă a calculului diferențial și integral în logică ca o legitate universală care se instituie liber pe baza unor asemănări și deosebiri posibile. Deci, o legitate ce se instituie ca o libertate și de aceea are ca efect o anumită libertate. Pentru Leibniz, în *Dizertația metafizică*, percepțiile și gândurile noastre actuale vor determina percepțiile și gândurile noastre viitoare și sunt legate de gândurile și percepțiile noastre precedente¹⁵. Trebuie văzut dacă această înlănțuire deductivă, deoarece orice consecvent se deduce dintr-un precedent, gândită de Leibniz, este un corset rigid sau are posibilități de modulație așa cum și diferențialele pot descrie o curbă ce nu respectă drumul drept ce-i părea hărăzit.

Vă propun să împărțim metafizica din *Diferențialele divine* în două părți. În prima parte Marele Anonim, prin gândul său, prin voința și hotărârea sa își interzice o creativitate, cu care fusese dotat, o creativitate fără de margini. Își interzice recrearea altor mari anonimi sau a altor ființe autarhice, cu scopul de a nu dezechilibra existența. Cu alte cuvinte, Blaga susține cea ce biologii dovediseră și noi toți știm, că o entitate, fie ea biologică sau socială, este condusă centralizat și nu de mai mulți centri, aceasta în scopul prezervării existenței acelei entități. În plus, Marele Anonim va institui față de ființele inteligente, față de noi oamenii, o limitare a posibilităților noastre creative pentru a nu putea ajunge la fel de puternici ca zeii, în vorbele lui Blaga atât de puternici ca Marele Anonim. Va institui o *cenzură transcendentă*, este transcendentă din moment ce vine de la Marele Anonim, ca și niște frâne stilistice.

Ambele, atât cenziura transcendentă cât și frânele stilistice au fost expuse anterior în teoria sa a cunoașterii. De data aceasta aflăm că noțiunile de Spațiu și de Timp ca și Categoriile înțelegerii, care împreună, așa cum sublinia Blaga în *Cenzura transcendentă*, impun limite cunoașterii (respectând punctul de vedere a lui Kant, ceea ce nu va respecta va fi gândirea unui spațiu și a unui timp absolut. La Blaga, spațiul și timpul sunt relative la obiecte, la om, așa cum este *Matricea stilistică*, idee pe care a putut-o prelua de la Leibniz), așa cum categoriile stilistice impun și ele o frână stilistică a cunoașterii. De data aceasta afirmă cu hotărâre că toate acestea au fost hotărâte de Marele Anonim și date nouă.

¹⁵ Leibniz, *Dizertația metafizică*, Humanitas, 1996, p 30.

În partea doua, Fondul Anonim, Marele Anonim are atât de multe restricții autoimpuse ale creativității sale încât nu-i mai rămâne decât să hotărască generarea diferențialelor divine prin care, de fapt, începe adevărata cosmogonie, începe crearea Cosmosului, a lumii, a tot ceea ce există.

Crearea metafizicii diferențialelor divine este, după umila mea părere, un gest metafizic genial, pe care Blaga și l-a asumat. Înainte de a merge puțin mai în adâncime cer permisiunea de a cita *haosul diafan*:

„La început nu există așadar, un spațiu omogen și infinit’ ocupat de un haos alcătuit din particulele material-energetice amestecate la întâmplare. Un haos material, din care, fie la întâmplare, fie prin acțiunea directă a unui arhitect, să se fi făcut cosmosul. Noi circumscriem începutul ca o geneză directă a unui haos prespațial, a unui haos de «diferențiale divine» încă nespațial, încă nematerial, încă neenergetic, încă nonorganic, încă non-psihic, dar cu posibilitatea de a da, prin colaborarea *complementară* a componentilor săi, toate aceste feluri de existențe. E vorba de un *haos diafan* care, în mod virtual, cuprinde în sine și în jocul componentilor săi toate calitățile și toate absurditățile unui cosmos cum este cel dat. Din haosul diafan se încheagă *de la sine*, pe baza unei «suficiente potriviri» sau, excepțional, pe baza unei «minime potriviri» dintre diferențialele divine, spațiile miniaturale, energiile, materia, viața și existențele psihospirituale. E poate indicat să ne imaginăm cosmosul ca fiind și astăzi încă învelit și pătruns printre încheieturi de «haosul diafan». Haosul diafan stăruie, fiind alimentat de Marele Anonim și de diferențialele divine care recad în el, în haos pe urma necurmatei dezagregări și dezintegărării a existențelor complexe»¹⁶.

După ce mai respirăm odată putem păși mai departe.

Blaga afirmă: „...nu vom face nici un pas fără a ne întreba întrucât concepția ce o desfășurăm este sau nu contrazisă de datele experienței.»¹⁷

Instituirea cenzurii transcendente ca și a frânelor stilistice este în acord cu experiența, după cum am văzut, citată în teoria cunoașterii. Poate că cel mai important moment – moment virtual – al filosofiei propusă de Blaga este acela că lărgeste teoria cunoașterii așa cum a fost forțată de Kant introducând în categoriile stilistice diferite forme și aspecte ale spațiului și timpului. Aici este nevoie să ne oprim puțin. Spațiul și timpul devin flexibile, se vor mula după om, după grupuri

¹⁶ *Op.cit.* p. 142.

¹⁷ *Op.cit.* p.50.

de oameni, poate și după specii de animale, după *ordonarea lucrurilor* cum spune Leibniz, dar și după populații, după fiecare om. Este, din nou, o influență leibniziană. Pentru Leibniz spațiul și timpul depind de o anumită ordonare a lucrurilor (aceasta a fost adevărata mare deosebită și neînțelegere dintre Leibniz și Newton), depind de lucruri, deci ar putea depinde și de om așa cum ne spune Blaga când vorbește despre categoriile stilistice.

Un alt fapt important, o contribuție importantă a lui Blaga, legată tot de teoria cunoașterii, este *cenșura transcendentă* și iarăși, *frânele stilistice*. Blaga îmbogățește, deci, cu categoriile stilistice cunoașterea introducând posibilitatea de a modifica unele categorii înțelegătoare în raport cu populații, cu grupe de indivizi sau chiar cu un singur individ. Numai că aici este și o relație complementară în balanță, de care n-a ținut seama Kant.

Ce aduce nou Blaga față de Kant, este acest aspect al cunoașterii. Avem categorii care ne ajută să putem cunoaște dar, cu aceste categorii avem și o limită a posibilităților noastre de a cunoaște. Observație deosebit de importantă. Repet: toate aceste categorii ale înțelegerii ne ajută pe noi oamenii să cunoaștem lumea dar ele sunt, în același timp, o limitare a cunoașterii. Kant nu s-a oprit asupra acestei constatări, care este evidentă, cu toate că a construit o teorie a cunoașterii care n-a putut fi depășită și a introdus și o categorie a limității. Constantin Noica consideră această categorie deosebit de importantă deoarece este o *limitație care nu limitează* cunoașterea. Limitația poate introduce și variații pentru că între anumite limite măsurătorile pot fi diferite față de alte limitări posibile. Asta înseamnă că multiplele limite în pașii cunoscători ar putea avantaja cunoașterea oferind o mai exactă, mai precisă, apreciere a obiectului cunoscut (aceste ar putea fi motivul pentru care Kant nu s-a oprit asupra explicației acestei categorii).

Dar nici Noica nu a sesizat, ceea ce Blaga sesizase în *Cenșura transcendentă* ca și în *frânele stilistice*. Nu a sesizat că aceste categorii ale înțelegerii sunt în același timp limite ale cunoașterii noastre în absolut. Poate că a sesizat ceva și de aceea a susținut cu putere, în perioada Păltinișului, filosofia lui Blaga. Noi nu putem cunoaște decât ceea ce categoriile ne permit a cunoaște. Acesta este un aport deosebit de important adus de Blaga teoriei cunoașterii kantiene.

Kant nu a văzut decât un taler al acestei balanțe epistemologice; talerul cunoașterii. Numai că talerul limitării cunoașterii este la fel de important ca și cel al cunoașterii. Kant nu a dat nici o importanță faptului că noțiunile, pe care el le considera absolute așa cum spusese Newton, ale spațiului și timpului introduc o limită în felul nostru de a

cunoaște. La fel se petrece cu categoriile înțelegerii: Unitate, Multiplitate, Totalitate, Realitate, Negație, Limitație..., introduc și ele limite ale felului nostru de a cunoaște lumea. Noi nu putem cunoaște decât ceea ce aceste categorii ne permit să cunoaștem. Kant a lăsat acest teler al limitării cunoașterii neexplorat, nu i-a dat importanță. L-a considerat un fenomen natural, desigur, o balanță e un fenomen posibil natural, sau poate nu a sesizat toată valoarea lui. Poate e ceva legat de logică, de faptul că o logică a complementarității nu exista și părea de neacceptat. Aici intervine Blaga care vede bine această parte a limitării cunoașterii și o explorează în *Cenzura transcendentă*, o pune și pe ea în lumina cunoașterii. Până la Blaga nici un filosof nu a considerat că aici este un fenomen important care merită să i se dea atenție (tot logica poate fi de vină).

Transferat în metafizică, Blaga a văzut această limitare, așa cum a văzut și frânele stilistice, ca o hotărâre a Marelui Anonim. Indiferent că avem perspectiva teoriei cunoașterii sau cea metafizică, fenomenul rămâne și este același, este neschimbat: este o limitare a cunoașterii prin categoriile cunoașterii și este indiferent felul în care aceste categorii ale cunoașterii, ale înțelegerii, se instituie, se formează sau sunt aduse. O consecință naturală apare astfel în metafizică dintr-o altă perspectivă. Dar și aici, în metafizică, ne aflăm tot în fața unui fenomen natural, de fapt o stare de normalitate a unei consecințe. Ceea ce nu mai este natural este faptul că cineva a văzut această consecință și a extras și alte consecințe importante. Acesta a fost Lucian Blaga. Da, repet; Blaga este singurul care a văzut acest aspect limitativ al cunoașterii și l-a exploatat cum se cuvine.

Blaga a venit, mai întâi, cu *Filosofia stilului* (1924), dându-și seama că ce aflase la Viena despre psihanaliza lui Freud nu este numai o problemă medicală sau psihologică. Blaga a înțeles că domeniul inconștientului, explorat fără o finalitate de romantism, este o mină de nestemate pentru filosof. A avut dreptate și nu avea cum să piardă această angajare, cu toate că a plătit scump curajul pe care l-a avut de a folosi inconștientul în filosofie, atunci, într-o epocă încă incertă pentru studiul inconștientului. În *Orizont și stil* (1936) forjează categoriile abisale care nu puteau apare fără o teorie a inconștientului preluată de filosofie. Blaga descrie diferite feluri de spațiu și de timp subiective și aduce și o variație în categoriile înțelegerii propuse de Kant. Astfel apar *categoriile stilistice și matricea stilistică*. Nu mai este decât un pas până la *Cunoașterea luciferică* (1933) și la *Cenzura transcendentă* (1934), unde această plămadă anterioară capătă întregirea într-o teorie epistemologică care are în vedere cunoașterea ca și

limitarea cunoașterii. Pasul către metafizică fusese făcut de mult prin instituirea unui Fond Anonim și a Marelui Anonim.

Kant este făuritorul, repet, al unei teorii a cunoașterii, pentru moment, imposibil de depășit. Asta nu trebuie uitat. Blaga nu putea fi fără Kant.

În mintea noastră, în creierul nostru, se întâlnesc percepțiile venite de la organele de simț cu niște noțiuni apriori, *spațiu și timp*, ca și cu *categoriile cu care înțelegem lumea*. Aceștia sunt factorii subiectivi, ai noștri, nu veniți din afară, prin care înțelegem și prin care înțelegerea noastră este limitată. În gândirea lui Blaga spațiul și timpul, categoriile, pot căpăta valori diferite depinzând de subiectivitatea noastră dar și limitele sunt la fel de subiective. Totul trebuie raportat la noi, la omul ce înțelege, așa cum poate înțelege. Aceasta este percepția ca o sinteză. Este adevărat că această percepție are ceva de iluzoriu, așa cum spuneam, în ea. Este totuși realitatea noastră, noi numai așa cunoaștem lumea. Cine-i dă obiectivitate cunoașterii? Probabil tocmai categoriile! Câtă obiectivitate au categoriile, mai ales cele stilistice? Au atâta obiectivitate cât să ne putem duce viața! Poate că asta este tot ceea ce este important.

Nu s-a vorbit până acum despre influența lui Leibniz asupra lui Blaga. Poate că cineva a gândit o apropiere a *Diferențialelor divine* de *Monadologie*, mai ales că Blaga chiar face o astfel de apropiere.

Este adevărat, cum spuneam mai sus, că Blaga este sub influența vădită a lui Leibniz care era de părere că spațiul și timpul depinde de obiectele în care se află. Ființa umană poate fi și ea un obiect, chiar dacă nu este obiect, un obiect subiectiv care poate determina spațiul și timpul ce-l înconjoară. Leibniz este de această părere în *Monadologie*, dar și în scrisorile față de Clarke. Cel ce introdusese diferențierea liberă sau legată de om nu putea accepta ca spațiul, timpul, cunoașterea să nu poate avea diferențe de la un om la altul. Poate că și *Monadologia* l-a ajutat pe Blaga să înțeleagă valoarea inconștientului lui Freud pentru filosofie. Monada, pentru Leibniz, este o conștiință, este un suflet, o *Entelehie*, textul *Monadologiei* face de multe ori apel la percepțiile inconștiente.

„14... substanța simplă nu este altceva decât ceea ce numim *percepție* – pe care trebuie s-o deosebim de *aprecepție*, adică de conștiință, cum se va vedea în cele ce urmează. Și în acest punct cartezienii au făcut o greșală gravă, neținând seama de percepțiile de care nu suntem conștienți... 23. Nu se poate, de vreme ce trezindu-ne din leșin *luăm cunoștință* de percepțiile noastre, să nu fi avut percepții imediat înainte, deși nu am fost conștienți de ele”.

Monadologia este o piatră de hotar în metafizica lui Blaga. Monadele nu comunică între ele dar fiecare se poate schimba, poate evolua, conform destinului ei, armoniei prestabilite de către Dumnezeu. Diferențierea este prezentă în monade. „10. Socotesc de asemenea admis că tot ce e creat – așadar și monada creată – este supus schimbării, ba chiar că această schimbare este continuă în fiecare monadă. 12. Pe lângă principiul schimbării însă, trebuie să mai existe în ele și o *detalierie a ceea ce se schimbă*,... 13... Căci orice schimbare naturală făcându-se treptat, ceva se schimbă și ceva rămâne...”¹⁸. Leibniz a coborât calculul diferențial în metafizica sa așa cum a crezut el de cuviință. Numai calculul diferențial rezolvă problema unor constante și minime schimbări în ceva care rămâne la fel, astfel săgeata ce pleacă din arc descrie o traiectorie ce este calculată prin calculul diferențial dar săgeata rămâne cea care a plecat din arc, ea nu se schimbă.

Nu doresc să spun altceva decât faptul că pentru tânărul Lucian Blaga, student la Viena în 1918, gândirea lui Leibniz îi deschide un făgaș plin de așteptări pe care le-a găsit construind un nou punct de vedere în filosofie. De aceea filosofia *Diferențialelor divine*, această nouă metafizică, nouă pentru anii 1940 dar și pentru anii noștri, este pentru Blaga o confirmare a pașilor pe care i-a făcut în sistemul său filosofic, este o confirmare a noutății gândirii sale, este o confirmare a valorii drumului pe care el l-a deschis în desișul unor teorii asupra inconstientului, teorii care încă n-au recunoașterea și pe care am încercat să arăt că sunt limpezi, clare¹⁹ și redeschid o veche perspectivă asupra inconstientului care a fost închisă, din greșeală, de Freud.

DIFERENȚIALELE DIVINE

Ceea ce, în schimb, nu mai este un fenomen natural și nici nu este o consecință a altceva, este generarea, de către Marele Anonim, a diferențialelor divine. Crearea metafizicii diferențialelor divine este, după umila mea părere, un gest metafizic genial, pe care Blaga și l-a asumat. Înainte de a merge puțin mai în adâncime cer permisiunea de a reaminti, de a repeta chiar unele părți, din *haosul diafan*.

„Un haos material, din care, fie la întâmplare, fie prin acțiunea directă a unui arhitect, să se fi făcut cosmosul. Noi circumscriem începutul ca o geneză directă a unui haos prespațial, a unui haos de «diferențiale divine» încă nespațial, încă nematerial, încă neenergetic, încă nonorganic, încă nonpsihic, dar cu posibilitatea de a da, prin

¹⁸ G. W. Leibniz, *Monadologia*, București, Humanitas, 1994, pp. 57, 58, 61.

¹⁹ În *Lucian Blaga, filosofia prin metafore*, București, 2000, A.B. România.

colaborarea *complementară* a componentelor săi, toate aceste feluri de existențe. E vorba de un *haos diafan*... haosul diafan se încheagă *de la sine*, pe baza unei «suficiente potriviri» sau, excepțional, pe baza unei «minime potriviri» dintre diferențialele divine, spațiile miniaturale, energiile, materia, viața și existențele psihospirituale. E poate indicat să ne imaginăm cosmosul ca fiind și astăzi încă învelit și pătruns printre încheieturi de «haosul diafan». Haosul diafan stăruie...²⁰

Acest *Haos diafan* este și o poezie frumoasă. În *Haosul diafan* avem o sinteză a *Diferențialelor divine*. Marele Anonim, Fondul Anonim, generează diferențialele divine care nu sunt materiale dar au o urmă de materie, nu sunt spațiale dar din ele se va naște spațiul, nu sunt psihice dar vor genera psihismul, vor genera viața.

Să vedem cum ne aduce la cunoștință Blaga *diferențialele divine*?

Marele Anonim, de fapt Fondul Anonim al întregului cosmos, după ce își limitează posibilitatea sa creativă de a se replica în oricâte exemplare, după ce-și oprește și o altă posibilitate creativă din propria sa substanță, o creație directă a unor tipuri sau chiar a unor individualități, nu-i mai rămâne decât o desfășurare a creativității sale prin diferențiale divine.

Desigur, Blaga discută posibilitățile magice de creativitate așa cum sunt ele oferite de vechiul Testament: „Să se facă lumină!” – și „s-a făcut lumină” dar se oprește în ontologie. „De fapt, noi înclinăm să credem că procesul genezei are loc mai curând pe un plan ontologic, substanțial și structural...” Blaga mai întârzie pe o foarte importantă temă, cea a cuvintelor.

„Pentru denumirea procesului cosmogonic, pentru desemnarea acestui reproducționism înadins diferențializat, nu se găsește nici un termen potrivit, fiindcă procesul e fără pereche. Procesul genezei nu e pe deplin acoperit de nici unul din termenii: naștere, emisiune, emanație, creație, etc... Termenilor le revine însă aproape numai rolul unor semnale de îndrumare a atenției asupra unui proces cu totul particular... nu este așadar vorba de o identificare conceptuală a procesului, ci mai curând de un gest arătător al limbii omenești ajunsă dintr-o dată într-o penibilă carență terminologică. Termenii sunt desigur de folos efortului nostru, dar nu e voie să pierdem nicio clipă conștiința improprietății lor”²¹.

Este o scurtă, dar foarte importantă, justificare ce îmbracă întreaga sa operă plină de termeni noi care au o valoare metaforică.

²⁰ Lucian Blaga, *Diferențialele divine*, în *Trilogia cosmogonică*, București, Humanitas, 1997. p.142.

²¹ *Op. cit.* pp. 53–54.

Poate că este și o explicație de ce a ales termenul de *diferențiale* luându-l de la Leibniz. De la Leibniz va mai lua și tema *Monadologiei* sale care nu este departe de tema *Diferențialelor divine*. Blaga mai simte nevoia să se distanțeze și de construcția matematică a calculului diferențial și integral leibnizian, față de cei ce-l puteau acuza că a folosit ideea acestui calcul, așa cum eu spun acum că Blaga a coborât calculul diferențial și integral în logică și în filosofie.

Blaga scrie: „O diferențială divină este echivalentul unui fragment infinitezimal din Totul substanțial și structural, deplin autarhic, transpațial al Marelui Anonim²². Diferențiala directă nu este cătuși de puțin identică cu diferențiala spațială cantitativ-matematică. Cu diferențialele divine ne găsim într-o regiune transmatematică, iar diferențiala matematică n-ar constitui decât un «caz» între nenumăratele diferențiale divine eterogene²³. Va continua: „Diferențialele divine reprezintă deci, atât sub unghiul dimensiunii cât și sub unghiul structural, ceva *liminar*, ceea ce face cu neputință o imagine a lor²⁴. Dar și gândirea *conceptuală* a diferențialelor divine prezintă o dificultate, ba chiar o dublă dificultate. Diferențialele divine trebuie să le concepem ca purtătoare «infinitezimale»... ale unei *structuri virtuale* absolut simple. Prin introducerea, infinitezimalului în acest domeniu și a «absolut simplului», ni se cere așadar să gândim de două ori «liminar»²⁵. Conceptele liminare implică, spre a fi gândite, procese psihologice progresiv infinite, pe care conștiința teoretică nu le realizează...²⁶, dar le realizează gândirea lui Newton și a lui Leibniz ca și mai noua cosmologie.

Diferențialele divine nu sunt materiale dar au o urmă de substanțialitate prin care pot genera realitatea. Ele sunt ceva ce ne putem imagina dar și imposibil de imaginat. Ele sunt pentru că noi existăm dar nimeni nu ne poate spune exact cum s-a produs aceasta.

„...Afirmam adineauri că diferențiala divină ar fi sub unghi substanțial o existență infinitezimală... materia,... chiar redusă la ultima ei expresie electronică sau protonică, este ea însăși o integrare și o organizare de diferențiale divine, de diferențiale cu totul *sui-generis* sub raport substanțial.²⁷ În metafizică această gândire este ruptă de imaginativ dar se potrivește foarte bine gândirii acoperitoare a lui

²² Ce exprimare frumoasă.

²³ *Op.cit.* p. 56.

²⁴ Aș spune că *liminar*, în textul lui Blaga ar putea fi azi sinonim cu *singularitate*.

²⁵ O dublă *singularitate*.

²⁶ *Op. cit.* p. 56.

²⁷ *Op. cit.* pp. 56–57.

Blaga. Această gândire în limite pe un domeniu infinit aduce finitul în ograda infinitului. În matematici aceasta nu a deranjat prea mult. În a patra scrisoare ca răspuns D-lui Clarke, Leibniz va scrie la punctul 5: „Principiile acestea mari – al rațiunii suficiente și al identității indiscernabilelor – schimbă situația metafizicii, care devine prin mijlocirea lor o metafizică reală și demonstrativă, în timp ce altădată ea nu consta aproape decât din termeni lipsiți de conținut”²⁸. Aici ar fi mult mai mult de vorbit dar voi spune, deocamdată, ceva doar despre evidenta influență a gândirii matematice a lui Leibniz. O lege logică aproape uitată de logicieni, în orice caz nefolosită, cea a *rațiunii suficiente*, leagă gândirea metafizică de existent iar *identitatea indiscernabilelor* reprezintă limitarea extremă a principiului identității. Identitatea nu poate fi aplicată decât acolo unde nu există nici un fel de deosebire între două entități. Restricție aproape imposibilă.

În ce privește spațiul, la prima vedere, este destul de complicat. Blaga ne vorbește despre o *organizare a spațiului*. Spațiul este o simplă formă a sensibilității noastre. Este adevărat că spațiul este „o intuiție sensibilă aproximativ *generală* a spiritului uman... Suntem mai curând de părere că intuiția sensibilă a spațiului îi corespunde pe planul misteric o existență reală... un «semnal»... Intuiția sensibilă a spațiului nu este... o emisie fără acoperire a subiectului uman, ci un act de cunoaștere «cenzurată»... omenirea posedă o mulțime de «*viziuni spațiale*» care sunt active în subiectele umane plăsmuitoare de cultură ca niște funcții sau categorii «abisale»²⁹. Vor exista tot felul de spații posibile și lui Blaga îi plac clasificările așa că vă invit să-i citiți textul.

Dacă ne reîntoarcem la *Orizont și stil*, la *categoriile abisale* și la *matricea stilistică*, lucrurile se clarifică. Blaga are punctul de vedere al lui Leibniz. Spațiul se poate mula după oameni, după obiecte. Suntem pe alte coordonate ale evoluției științelor cu Einstein care constată că spațiul se curbează după corpurile cerești. Este totuși cam același lucru pe care-l spune Leibniz, însă cu alte cuvinte, spațiul se curbează după obiecte, după oameni. Este o diferență, desigur. Dar nu este o diferență conceptuală. Leibniz gândea totul conform calculului său diferențial care spune că o câtă parte infinit de mică are importanța ei. Ea, însumată ne dă răspuns la modificările macroscopice pe care altfel nu le putem sesiza. Blaga, preluând calculul diferențial sub forma

²⁸ G.W. Leibniz, *Monadologia*, Humanitas, București, 1994, p.127.

²⁹ Lucian Blaga, *Trilogia Cosmogonică, Diferențialele divine*, Humanitas, București, 1997, p 138.

unor diferențiale divine, numai că metafizica nu este calcul matematic³⁰, ne vorbește despre valoarea *singulară* (Blaga folosește *liminar*) a acestor diferențiale divine care poate duce la infinit de multe spații ce se pot însuma în spațiul cosmic. Oamenii, poate și obiectele (Leibniz vorbește de obiecte), pot modifica spațiul în care se află. O modificare ce poate fi numai liminară – *singulară* – dar poate duce și la modificări macroscopice. Importantă este valoare constructivă a spațiului care poate fi diferit chiar dacă fiecare om are aceeași noțiune de spațiu. Această curbare a spațiului de către o matrice stilistică depinde de forța de acțiune a fiecărei matrici și bineînțeles de o posibilă însumare.

Blaga scrie: „...spațiul trebuie să fie rezultatul unei geneze *indirecte*³¹ precum sunt toate existențele «complexe». În perspectiva noastră metafizică... spațiul să fie secret alcătuit din diferențiale heterogene și omogene, cum sunt toate existențele complexe, concrete și empirice... cu aceasta e dată însă și eventualitatea unei *pluralități* de spații... Spațiul cosmic ca sumă a spațiilor miniaturale ar putea să se găsească... în neconținută expansiune. Spațiul cosmic poate să fie un «spațiu figure» în necurmată creștere³². Integrearea este adevărata creație a lumii complexe, a lumii existente, creație liberă prin performări oferite la momentul generării *diferențialelor divine*.

În situația timpului suntem, la Blaga, pe aceleași coordonate stilistice. Timpul fiecărui om are o dimensiune aparte indiferent dacă soarele răsare și apune cam la aceleași intervale. Timpul fiecărui individ diferă. Am arătat că Leibniz este filosoful care, după Kant, l-a influențat cel mai mult pe Blaga. De aceea permiteți să citez din scrisoarea IV-a trimisă de Leibniz lui Klarke: „16. Dacă spațiul și timpul ar fi ceva absolut, adică dacă ele ar fi altceva decât ordonări anumite

³⁰ Matematicienii consideră domeniul lor de nepătruns pentru novicii care nu stăpânesc calculul. Au dreptate să se ascundă îndărătul unei bariere foarte greu de penetrat. Mă întreb, și-i rog și pe ei, pe matematicieni, să gândească dacă calculul sau ideea călăuzitoare a fost cea care este responsabilă de marea revoluție care a însemnat calculul infinitezimal. Notația *fluctuațiilor* făcută de Newton sau notația cu *derivate* $-dx$ – a lui Leibniz, care este de real ajutor, au fost, una dintre ele, cea care este răspunzătoare de calculul infinitezimal? Nu gândirea, lui Newton și a lui Leibniz? Nu conceptualizarea ideii de *infinit mic*? Care este o idee, nu un operator. O să-mi spuneți că în lipsa lui 0 nu se putea naște calculul infinitezimal. Aveți dreptate, numai că 0 este un obiect, un obiect matematic care este de ajutor gândirii și nu numai o operație, o funcție.

³¹ Este geneza pe care diferențialele și-o permit fără ajutorul Marelui Anonim. Creația diferențialelor duce la libertatea lor de a crea indirect, fără ajutor transcendent, lucrurile și ființele. Creație prin simpla potrivire, chiar o minimă potrivire. Creația indirectă înseamnă *integrare*.

³² *Op. cit.* p.139.

ale lucrurilor, ceea ce eu spun ar fi contradictoriu”³³. Pentru Leibniz spațiul și timpul, ca și pentru Einstein, cum spuneam, mult mai târziu, spațiul și timpul au o „curbură”, se modifică după lucruri, sunt determinate de lucruri, de oameni, la Einstein de masele mari ale planetelor și ale stelelor. Bлага preia această idee a lui Leibniz în *Orizont și stil*. Aici timpul și spațiul capătă valori ce depind de oameni, *matricea stilistică* este un exemplu în care fiecare om trăiește în propriul său timp și spațiu, chiar dacă au modificări infime, aceste diferențe există. Când este vorba de populații, de popoare, aceste diferențe pot fi mari. Și aici este un reflex al calculului diferențial care l-a influențat pe Bлага. Ce importă dacă rotirea stelelor și a planetelor ne oferă un spațiu și un timp care ne domină și de aceea pare absolut, noi, indivizii avem, chiar de nu voim, variații pe care un calcul diferențial l-ar putea oferi – dar nu pare important pentru noi – important este, în orice caz, că aceste variații sunt o realitate de care ar trebui ținut cont.

Știți, sau poate ați auzit, că există o boală genetică care face bătrâni copiii. Când eram tânăr medic făceam niște gârzi la un spital-cămin de vârstnici. Am văzut un caz care a îmbătrânit cu 20 de ani în două săptămâni. Nu-mi venea să cred ochilor. Nu avea un diagnostic foarte clar, avea o suferință pe care aș numi-o difuză pentru că era răspândită în tot corpul. Acest pacient în mod evident s-a schimbat la față, desigur și interiorul lui era afectat, în două săptămâni. Nu a fost o minune negativă, a fost o realitate. Timpul acestui om a alergat nebunește și noi, medicii, nu am fost în stare să-l oprim. Ce a fost? De unde să știu?

Bлага, în *Diferențialele divine*, va topi problema timpului în *Istoric*. Probabil, începuse să gândească această ultimă a lui scriere încă din anii 38–40. „Antropologul” din el gândește totul numai în raport cu omul. Bлага nu este fizician, matematician sau astronom atunci când gândește și scrie o cosmogonie. Pe el îl interesează omul în raporturile lui cu cosmosul, cu desmărginirea, cu originea conceptuală a omului. De aceea orice relație este redusă la aceea a omului față de un cosmos despre care nu prea știe mare lucru, adică știe ce știu științele, deci nu multe sau multe dar nimic sigur, nimic definitiv.

Dar ceea ce știe Bлага și pe asta mizează, știe că avem categorii stilistice, o matrice stilistică, știe că acestea au o încărcătură abisală, adică inconștientă, această încărcătură îl determină pe om indiferent de ce vrea el și de cum vrea, știe că acesta este destinul omului. Mai știe că aceste încărcături abisale au valori infinitezimale, dar știe că însumarea lor poate duce și la valori mult mai importante, uneori

³³ G.W. Leibniz, *Monadologia*, București, Humanitas, 1994, p.130.

chiar o singură matrice stilistică umană poate fi atât de puternică încât să hotărască ea timpul, istoria. Alexandru Machedon, Napoleon, Hitler, Stalin, căderea Constantinopolului sub presiunea otomană și refuzul de a părăsi acest lăcaș al ultimului împărat, un Paleolog, au fost astfel de impuneri istorice majore. Istoria este timpul și el este dominat de astfel de destine. Repet, chiar dacă soarele răsare și apune conform unor calcule precise, timpul care este istorie se mulează după categoriile stilistice ale omului. Omul, care este această ființă singulară în care s-a produs o mutație ontologică. Din animalul care-și asigură nevoia de hrană pentru a trăi și a se înmulți, a devenit conștient că trăiește într-o lume plină de mistere și că destinul lui este să reveleze cât mai multe din aceste mistere. Omul, această ființă singulară, deoarece nici un alt animal nu a mai simțit nevoia să reveleze misterele existențiale, a apărut pe pământ.

Singularitatea umană „consistă, în ultimă analiză, în felul specific de a exista în orizontul misterului și pentru revelare. „Omul creează, istorie’ atunci când accentul său existențial zace pe modul trăirii în orizontul misterului și pentru revelare. Omul *deplin* este așadar ființa istorică prin definiție”³⁴. Omul deplin este acest om ce trăiește în lumea misterelor și luptă să le reveleze, adică noi suntem acest om deplin. Dar acest om deplin este în situația de a avea o limită în cunoașterea sa a lumii, limitele acestei cunoașteri sunt în continuare cantonate în faptul că omul „va putea să reveleze misterul numai în cadrul subiectiv al unor categorii stilistice”³⁵.

Ce înseamnă aceasta? Nimic mai mult decât am spus și până acum; categoriile, fie ele ale înțelegerii sau cele stilistice, categoriile sunt niște noțiuni universale fără de al căror ajutor nu am putea cunoaște nimic, percepțiile noastre ar rămâne sub limita conștientizării și nu am putea avea cunoștințe, aceste universalii ce ne dau rostul vieții, care sunt rostul nostru de a fi oameni, ele sunt și cele ce ne limitează cunoașterea la ceea ce ele ne pot oferi. Putem cunoaște numai prin aceste universalii. „Limitele impuse revelării misterelor echivalează cu o înfrânare. Această înfrânare a omului pe linia destinului său revelator se efectuează prin categorii adânci care aparțin zonei inconștiente a spiritului său însuși... El va putea să reveleze misterele numai în cadrul subiectiv al unor categorii stilistice; el nu izbuteste niciodată să convertească misterele în chip pozitiv-adekvat”³⁶.

³⁴ Lucian Blaga, *Diferențialele divine*, în *Trilogia cosmogonică*, București, Humanitas, 1977, p. 143.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

Omul deplin este făuritor de istorie, asta înseamnă că timpul poate fi dominat de el, de om, pentru că a fi deplin, în înțelegerea lui Blaga înseamnă a trăi în orizontul misterului și pentru a revela aceste mistere, adică ceea ce, vrând nevrând, facem cu toții. Este adevărat că mai sunt și oameni de excepție care au reușit să impună istoriei modul lor de trăire, matricea lor stilistică. V-am dat exemplul lui Alexandru. El a dominat timpul. Timpul era al lui. Întreaga Eladă era la picioarele lui și-i plătea tribut. A trecut peste un imperiu pe care l-a spulberat. A îngenunchiat Asia mică și Egiptul. Singurii de care s-a lovit au fost macedonenii lui pe care nu-i putea călca în picioare. A avut ambiția de a se întoarce din India pe un drum pe care nimeni nu-l străbătuse fără să piardă tot ce aveau și a reușit. A dominat timpul lui și l-a impus și altora.

Prin acest exemplu am încercat să scot în față realitatea de care nu putem să nu ținem cont, mai sunt și multe alte astfel de exemple prin care oamenii au impus timpul lor lumii, aceasta este –cum spune Blaga – structura esențială a ființei omenеști.

Blaga va scrie: „Animalele n-au istorie. Istoria nu e o succesiune ireversibilă de fenomene... Istoria înseamnă în primul rând *afirmarea* de diversă intensitate, amplitudine și accent a *modului ontologic specific uman*, adică a existenței în orizontul misterului și în vederea revelării. Când se declară această mutație ontologică, în Univers apare de fapt întâia oară și omul deplin și, odată cu aceasta și numai atunci, istoria”³⁷. Concomitent, structurile spiritului uman vor fi dublate prin garnitura categoriilor stilistice sau „abisale” de care sunt impregnate toate plâsmuirile revelatorii ale omului. Dar totul este determinat de un „Principiu cosmogonic care condiționează apariția istoriei și o menține veșnic actuală îl numim, principiul conservării misterelor”. Măsurile prin care izbutește conservarea egală a misterelor ca stare în cosmos sunt *cenșura transcendentă* căreia îi este supus orice, act cognitiv’ și *înfrânarea transcendentă* căreia îi este supus orice, act revelator’. Cenșura transcendentă și înfrânarea transcendentă privesc orice ființă individuală, nu numai ființa umană”³⁸.

Trebuie să recunosc că nu știu și nici nu mă interesează dacă misterele prezente în lume sunt tot timpul aceleași, sunt mai multe cum gândea Blaise Pascal, sau se împuținează cu timpul prin cunoașterea. Ceea ce știu este că matematicienii, fizicienii, astronomii, au aflat că în univers există o substanță neagră care ocupă tot spațiul dar și

³⁷ *Op.cit.* p. 147.

³⁸ *Op. cit.* pp. 147 și 148.

o energie neagră care se opune acestei materii negre, numai că ele sunt misterioase, nu se știe nimic despre ele, sau aproape nimic. Parcă suntem aproape de un *Fond Anonim*. Mai știu că fiziologia umană se schimbă din 10 în 10 ani, că acest corp omenesc este un mister din ce în ce mai adânc iar bolile sunt departe de a fi ținute în frâu cu toate că se știu foarte multe despre ele. Nu intru mai adânc în această temă căci nu e nevoie. Știu doar că Blaga avea dreptate, misterele se conservă, cât de mult sau cât de puțin nu prea interesează.

În finalul *Diferențialelor divine* Blaga recunoaște că teoria sa cosmogonică are laturi paradoxale pe care doresc să le mai aduc odată în fața dumneavoastră, paradoxuri de care nu poate scăpa. De ce reproducerea Marelui Anonim nu se poate realiza decât prin diferențiale divine? De fapt nu știm nici ce înseamnă acest Mare Anonim, decât că nu putem fără el din moment ce totul trebuie să aibă un cap și să fie condus de ceva. Nu neapărat de cineva, cu toate că la Blaga Marele Anonim apare personalizat.

Blaga propune două paradoxuri ale sistemului său metafizic.

Primul paradox este destul de lapidar expus de Blaga. Totul divin, Marele Anonim, se poate reproduce total și nelimitat „din sine și prin sine însuși”³⁹. Cu toate acestea – și ne îndreptăm spre ceea ce Blaga consideră a fi cel de al doilea paradox „...reproducerile posibile ale Totului divin se realizează însă numai în forma unei maxime reducții, în forma unor, diferențiale divine”⁴⁰. Blaga va demonstra că o altă posibilitate nici nu exista pentru că generarea a mai multe, a infinit de multe, dar măcar a două, existențe autarhice ca un alt *Tot divin* ar fi dus la dezorganizare și la disoluție, la dispariția lumii așa cum se întâmplă cu orice existență ce este condusă din mai mulți centrii egali ca importanță. De aceea singura soluție a voinței Marelui Anonim a fost să creeze diferențiale de diverse feluri și asemănări, diferențiale eterogene și omogene. De altfel a spus și repetă că „din înalte rațiuni centraliste acest proces posibil n-are loc nici măcar o singură dată”⁴¹. De ce n-a început chiar cu generarea diferențialelor divine? Pentru că a vrut să folosească cenzura transcendentă și frânele stilistice ca fiind, de data aceasta, în slujba Marelui Anonim. Cenzura transcendentă ca și frânele stilistice sunt un efect direct al cunoașterii. Nu poți avea cunoaștere fără aceste cenzuri și frâne! Eu pot înțelege că folosirea lor în construcția unei metafizici poate fi necesară pentru găsirea unui echilibru epistemologic. Înțeleg, dar nu știu dacă mă bucur. Nu pot acuza.

³⁹ *Op.cit.* p. 157.

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ *Op.cit.* p.158.

Dacă Blaga a avut nevoie de această construcție poate cineva va găsi și rațiunea ei.

Am remarcat că diferențialele nu sunt toate la fel. Ele sunt foarte diferite, unele fiind mai centrale seamănă mai mult cu Marele Anonim din care sunt generate dar sunt și diferențiale mai periferice care duc la o disanalogie a existențelor mai complexe ce apar prin integrarea acestor diferențiale. „...Această integrare și organizare nu are loc numai pe temeiul «complementarismului *fresc*» al diferențialelor, ci mai ales pe temeiul unei «*suficiente* potriviri» sau al unei «*minime* potriviri». Toate aceste momente fac ca integrarea și organizarea cosmică a «diferențialelor», sub înfățișarea de «individuații», să *nu semene* deloc cu o însumare a diferențialelor eterogene și mai ales să nu semene deloc cu Totul divin... Între «Marele Anonim» și «lume» e un raport de profundă disanalogie, deși Marele Anonim este Generatorul «părintesc» al lumii, iar nu numai Creatorul ei din nimic și după capriciile unei fantezii invențioase. Ne găsim aici în fața unui al doilea paradox al metafizicii noastre cosmogonice»⁴².

De ce termină *Diferențialele divine* desfășurând paradoxurile acestei construcții metafizice? Să ne mai apropiem puțin.

La pagina 159 ne spune: „Cert, teza despre un Tot divin capabil de reproducere nelimitată pe planul *identității*»⁴³ numai din sine și pentru sine însuși, fără de a fi amenințat de istovire, reprezintă o propoziție ce depășește înțelegerea logică obișnuită. Propoziția leagă concepte care se exclud: emisie dintr-un emitent, înțeleasă ca un proces care... n-ar însemna diminuarea emitentului”. Blaga se află aici în plină logică de care s-a ferit pentru că nu-i venea la îndemână să folosească niște posibile *diferențiale logice*. A preferat metafizica în care se simțea mai liber și mai cunoscător. El arată că se află pe planul identității dar nu vrea să folosească ceea ce Leibniz spune scriind despre *identitatea indiscernabilelor*. O identitate, după cum Leibniz dovedește, de negăsit sau de găsit nicăieri. În acest caz ar fi putut, dar nu a avut cum, să folosească ceea ce Aristotel scrie când se întreabă „ce fel? de ce fel anumit?” cum atrage atenția Constantin Noica în comentariul său la cartea *Categorii* a lui Aristotel. Constantin Noica scrie „dacă spui „calitate”, nu indici nimic determinat. Calitatea denumește tocmai felul de-a fi *așa* al fiecărui lucru, adică felul lor diferit. Spunând calitate, recunoști că fiecare lucru e *altfel*, cu felul lui de a fi. Nu poți deci ascunde că, departe de a numi ceva unitar prin calitate, cali-

⁴² *Ibidem.*

⁴³ Sublinierea îmi aparține.

fici tocmai diversitatea lucrurilor”⁴⁴. Dacă avem diversitatea lucrurilor putem folosi și diferențialele logice care pot, astfel, modifica niște noțiuni, niște concepte, pe care le folosim în vorbirea curentă. În acest caz n-ar mai fi nevoie să ne sperie neînțelegerea faptului că un emitent, în anumite condiții de integrare a unor diferențiale, poate emite ceva fără să se diminueze acel emitent. Trebuie să găsim doar cele diferențialele, adică ceea ce îl face să fie diferit pe acel emitent în acele condiții și felul în care aceste diferențiale se pot integra pentru a da valoarea de care avem nevoie.

Chiar Blaga ne dă o sugestie când exemplifică cu doi termeni antinomici care sunt în mod *obișnuit solidari*. Totul și plenitudinea. „«Totul» unei existențe e, sub unghi logic, desigur «solidar» cu «plenitudinea» existenței. Aplicare însă asupra Fondului Anonim, cele două concepte ar înceta să fie solidare, căci în procesul teogonic posibil Totul divin ar rămâne nescăzut, dar plenitudinea Fondului Anonim ar suferi o scădere. Logic ne este refuzat să efectuăm scindarea. Dar cuprinderea misterelor potențate potrivit reliefului lor intrinsec sfarmă logica. Atât sinteza termenilor antinomici (emisă egală cu nonscăderea emitentului) cât și scindarea termenilor solidari («totul» unei existențe este altceva decât «plenitudinea» ei) se declară într-o zonă care, prin natura ei, depășește toate obișnuințele comprehensiunii... «Cunoașterea» și «înțelegerea» sunt uneori silite să se dezarticuleze și să-și schimbe «direcția», să funcționeze pe de-a-ndoaselea, ca un omagiu adus unui mister radical care nu ține să se conformeze aptitudinilor noastre cognitive normale. Pentru schimbarea direcției cunoașterii și înțelegerii, se cere neapărat îndelungat exercițiu și antrenament. Dar cu oarecare bunăvoință izbutim.”⁴⁵ Cu aceasta el consideră că a rezolvat al doilea paradox. Aplicând diferențialele logice la metafizică chiar există o astfel de rezolvare. Pentru cine nu este de acord ca logica să fie aplicată metafizicii îi propun să caute și să găsească alt exemplu ce-l va satisface. Atenție! Aici nu este vorba numai de cuvintele respective ci și de înțelesul lor folosit în metafizică.

„Rămâne așadar în picioare ca un *paradox imun* față de logică și posibilitățile noastre intuitive, numai întâiul. Aceste paradox se localizează singur în sfera «minus-cunoașterii»”⁴⁶ E importantă această repetiție.

⁴⁴ Aristotel, *Categorii*, Traducere și interpretare de Constantin Noica, Humanitas, București, 1994, pp.118 și 119.

⁴⁵ Lucian Blaga, *Diferențialele divine*, București, Humanitas, 1994, pp. 159 și 160.

⁴⁶ *Op.cit.* 160 și 161.

Nu vreau să mai continui pentru că aici este un întreg câmp cu anumite limite ce trebuiesc căutate și găsite. Numai atunci se poate spune ce înseamnă a fi diferit, pentru emitentul nostru, și felul în care această diferență s-a putut integra.

De fapt, ceea ce aș dori să spun, să atrag atenția, este că firul gândirii lui Blaga este legat de felul în care înțelegem logica și cum o folosim. Cu aceasta a pornit, repet, în *Eonul dogmatic* (1931), ca și în toate lucrările sale ulterioare de gnoseologie, *Cunoașterea luciferică* (1933), *Cenzura transcendentă* (1934), *Orizont și stil* (1936) terminând cu metafizica, *Diferențialele divine* (1940).

Construcția metafizicii *Diferențialelor divine* este o frumoasă reușită și reprezintă, sper că am reușit să dovedesc, o adevărată încununare, așa cum spune Blaga, a întregului său sistem filosofic prin repetarea, reluarea, celor mai importante teme filosofice ale gândirii sale:

1. *Spiritul care sălășluiește în inconștient*, așa cum numai Blaga a spus-o în anii '30 ai secolului XX. Freud și chiar Jung încă erau în perioada de tatonare a acestei teme pe care o considerau legată mai mult de patologic. Jung a fost, cu siguranță, cel mai aproape de a descrie un inconștient plenar care să acopere atât umbra – patologicul – cât și spiritul (i-am spus *Eumeros*), dar singurul care a făcut o construcție filosofică pe această temă⁴⁷ a fost Lucian Blaga.

2. *Cenzura transcendentă*. Blaga este singurul gânditor care a observat și a atras atenția asupra dublei funcții ale *Categoriilor înțelegerii*, cum le spunea Kant descriind și un dublet categorial: *Categoriile stilistice, abisale*. De asemenea el este cel care a atras atenția și a construit o epistemologie a variației spațiului și a timpului în cunoaștere.

2.1. Toate categoriile au o dublă funcție în cunoaștere: ele fac posibilă cunoașterea și pun, în același timp, limite cunoașterii.

2.2. Categoriile stilistice deschid înțelegerea variației spațiului și a timpului în cunoaștere – punct de vedere anunțat, în treacăt de Leibniz, în *Monadologie*.

Lucian Blaga este un vârf al filosofiei secolului XX.

⁴⁷ În *Filosofia stilului și în Orizont și stil*.

Bibliografie

- [1] Aristotel, *Categorii*, Traducere și interpretare de Constantin Noica, București, Humanitas, 1994
- [2] Blaga, Lucian, *Diferențele divine*, în *Trilogia cosmogonică*, București, Humanitas, 1977
- [3] Blaga, Lucian, *Aspecte antropologice*, în *Trilogia Cosmogonică*, București, Humanitas, 1977
- [4] ***, *Dicționar de filosofie*, Editura Politică, București, 1978
- [5] Leibniz, G.W., *Dizertația metafizică*, București, Humanitas, 1996
- [6] Leibniz, G.W., *Monadologia*, București, Humanitas, 1994
- [7] Săvulescu, Geo, *Lucian Blaga, filosofia prin metafore*, București, A.B. Romania, 2000